

Az utolsó analóg nyomhagyás kora – rockzene és rajongói művészet

Szenvedély. Rajongás és művészet

Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, Budapest

2016. április 16 – június 26.

Rock/tér/idő

Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, Budapest

2016. május 6 – június 26.

A berlini Künstlerhaus Bethanien *Szenvedély. Rajongás és művészet* (kurátor: CHRISTOPH TANNERT) című kiállítása¹ a Ludwig Múzeumban az internet, elsősorban pedig az ún. „webkettes” szolgáltatások (közösségi média, blogok, kép-, videó- és linkmegosztó oldalak, hírforrások, podcastok stb.) korszakának beköszönté előtti időszak, az 1960–1980-as évek (főképp) rockzenei rajongói magatartását járja körül.² A kiállításhoz kapcsolódóan *Rock/tér/idő* (kurátor: KÉSZMAN JÓZSEF) címmel a múzeum I. emeleti termeiben a magyar rockzene és képzőművészet kölcsönhatásainak közelmúltjából jelentek meg ikonikus munkák, jellegzetes alkotói és kulturális attitűdök, fontos koncert-, kiállítási vagy közösségi helyszínek „nyomai”, dokumentációs gyűjtemények, archívumok.³

1 *Passion*. Fan-Verhalten und Kunst, Künstlerhaus Bethanien, Berlin, 2015. augusztus 9 – július 10. <http://www.bethanien.de/exhibitions/passion-fanverhalten-und-kunst/>

2 „A rajongói viselkedés vizsgálata az analóg nyomhagyás erejéről tanúskodik egy olyan időszakban, amikor a generajongók sűrűn leveleztek, fotókat cseréltek egymás közt, poszttereket készítettek, magazinokat adtak ki, rádióadásokat és koncerteket rögzítettek. A képzőművészek vizsgálják a rajongás jelenségét, a vágy különböző tárgyait, továbbá azt, hogy milyen kölcsönhatások figyelhetők meg a popkultúra és a tömegművészet, valamint a rajongók viselkedése között. A kiállított munkák személyes vallomásokként is felfoghatók, amelyek egy hommage-okban gazdag, sokszínű anyaggá rendeződnek.” <http://www.ludwigmuseum.hu/site.php?inc=kiallitas&kiallitasid=953&menul=43> [utolsó belépés: 2016. augusztus 31.] Vö.: Christoph Tannert: Bilder und Klänge einer Fan-Basis / Images and Sounds of a Fan Base. In: Christoph Tannert (Hrsg. von): *Passion – Fan-Verhalten und Kunst / Passion – Fan Behavior and Art*. [Katalógus.] Berlin, Künstlerhaus Bethanien, 2015, 10–13.

3 „A 70-es, 80-as évek underground zenéje elválaszthatatlan a korszak képzőművészetétől – a kiállítás a két párhuzamos világ közötti átjáróra, az összefüggések hatásaként létrejött, de azóta szertefoszlott élethalakzatokra fókuszál. A 70-es évektől kezdődően számos képzőművész nyilvánult meg zenészként – a neoavantgárd művészetfelfogás természetesként kezelte, hogy az alkotók eltérő médiumokban, műfajok közötti határokon át hozzanak létre műveket.

A kiállítások koncepciója közötti különbségek ellenére mindkét válogatás élő kapcsolatban van egymással; legfőbb érdemük az eddig még fel nem tárt szociokulturális rétegek, a közelmúlt eddig még művészettörténeti összefüggésben nem vizsgált formációinak bemutatása „globális”, illetve – a magyar gyűjtemény esetében – „lokális” szempontból. Izgalmas interpretációs helyzetet teremt, ahogyan SZŐNYEI TAMÁS magánarchívuma, SZABÓ ESZTER ÁGNES és PITMANN ZSÓFI mára már memmé vált falvédői után a másik kiállításon KEIICHI TANAAMI, a „japán Andy Warhol” pszichedelikus, tobzódó ornamentikájú albumborítóit, DANIEL RICHTER groteszk-anarchista punk lemezborítóit, plakátterveit szinte egymás után láthattuk. A *Rock/tér/idő* elsősorban biopszia, híradás egy néhány évtizeddel korábbi, mára már teljesen abszurdnak tetsző világ, a szocialista tábor izolált „gulyáskom-munizmusának” kulturális reflexióiról, utóhatásairól,⁴ míg a *Szenvedély* a bűvópataként létező, szubkulturálként és individuális művészi magatartás-ként is megjelenő, perifériális rajongói underground mint a kognitív művészi magatartás sajátos, földrajzi és/vagy szellemi értelemben létezett „ideiglenes autonóm területeit” tárja fel. Egy rövidebb cikkben nincs mód mindkét kiállítás kielégítő bemutatására, elemzésünk ezért az átfogó igényű, nemzetközi anyagot felvonultató *Szenvedély* gyűjteményének néhány jellegzetességére fókuszál.

Az 1960-as évek végére megszűnik a klasszikus sztárkorszak, nincsenek többé istenített hírességek; a sztárok már nem ideálokat testesítenek meg, hanem a legtöbbször a tömeghisztéria formájában megjelenő modern imádat (örjítő, varázslatos) tárgyait, a (mindinkább fogyasztási cikké váló), időről-időre alakot váltó fétist. Persze a sztárok után a zene „hanyagló fétisének” adornói korszaka⁵ nem jött el, helyette a változás talaján a virtuális ízlés-közösség kora, mint az analóg nyomhagyás utolsó fázisa köszöntött be, ahol „a virtuális közösségben sok ember a lemezeket hallgatva és másolva tanul meg zenélni... [amelyben az egymással] ...soha nem találkozó embereknek is több közük van egymáshoz, mint tulajdon szomszédjaikhoz a való életben.”⁶ Ennek a kornak a művészei rajongókként indultak, mint a képzett gyertyaöntő, Beatles fan és art brut előadóművész, KLAUS BEYER, vagy a Henry Rollins és a Black Flaget egy időben koncertről koncertre követő festő, SVEN DRÜHL. Sok esetben nem is egyetlen mestertől tanulták A ZENÉT vagy A MŰVÉSZETET, hanem egymás mellett működő, egymástól nagyban különböző művek, mozgalmak, irányzatok összhatásából, autódidaktikaképző módon.

A könnyűzene és általában a popkultúra alakulása maga is új műfajokat és technikákat (lemezborítók, plakátok, videóklip stb.) hívott életre, amelyek megnyilvánulási lehetőségként kínáltak a vizuális művészeteket művelők számára. A zene maig kiemelt jelentőséggel bír a mindennapokban, különösen a fiatalok érdeklődésének és identitásának a kialakításában játszik kiemelt szerepet. Az elmúlt évtizedek fejleménye, hogy a kánonként értelmezett kultúrában a könnyűzene és társmediumai alternatív életformákat, szubkulturális csoportokat és tartalmakat hoztak létre. A popzene mint globális érvényességű kód sajátos helyi variánsokat eredményezett, miközben a hatások és össze-tevők együttesére számos hibrid jelenség épült. A kiállítás ebből az összetett és szerteágazó kulturális jelenségből válogat mérföldkönek tekintett munkákat, illetve egykor marginálisnak számító nézőpontokat.” <http://www.ludwigmuseum.hu/site.php?inc=kiallitas&kiallitasid=959&menul=45> [utolsó belépés: 2016. augusztus 31.]

4 A kiállítás címe utalás a 2012-ben elhunyt Xantus János 1988-ban készült *Rocktérítő* című filmjére, amelyben a Neurotic nevű alternatív rockzenekar fe-negyerek-frontembere, Pajor Tamás megtér és a Hit Gyülekezete tagja lesz. A *Rock/tér/idő* egyúttal tiszteletadás is az utolsó évtizedeiben experimentális és dokumentumfilmessé lett Xantus szellemiségének, emlékének, aki a rendszerváltozás körüli évek underground közösségének néhány fontos pillanatát örökítette meg, Krassó Györgytől a Tilos Rádióig.

5 A zenei hallás regressziója kapcsán, amely a fétissé válást kíséri, ezt írja Adorno: „Ide-oda hanyódnak felejtés és felvillanó, majd kivaló újrafelismerés között; atomisztikusan hallanak, és disszociálják a hallottakat; e disszociáció során viszont olyan képességekre tesznek szert, amelyek már nem is a hagyományos esztétikai magatartás fogalmaival ragadhatók meg, hanem inkább a labdarúgás vagy a gépkocsivezetés fogalmaival. Nem gyermeki módon viselkednek ezek a hallgatók, ahogyan ezt az a felfogás várna el, amely az új zenehallgatói típust összefüggésbe hozza a korábban zenétől idegen rétegeknek a zenei életbe való bevonásával. Igazában gyermek módra, infantilis módon viselkednek: kezdetlegességük nem a még kifejtetlen, hanem a kényszeresen visszafojtott állapot primitívsége.” Theodor Adorno: Fétisjelleg a zenében és a zenei hallás regressziója. Ford. Zoltai Dénes. <http://www.reszeghajo.eoldal.hu/cikkek/mozgalom-es-kultura/proletarzene/theodor-adorno--fetisjelleg-a-zeneben-es-a-zenei-hallas-regressziója.html> [utolsó belépés: 2016. augusztus 31.]

6 Dr. Mária – Tóth András György: A virtuális ízlés-közösség kora. Dr. Mária interjúja Chris Cutlerrel. *JUMP kortárs előadó-művészeti magazin*, 1999–2000/1. sz., 29. Lásd még uo.: „Idegen országokban, bár más a történelem, a kultúra... [az emberekkel, akik a koncertjeimre eljönnek] ... több közünk van egymáshoz, mint amennyire a kultúránk közti különbségből erre számítani lehetne.”

A Szenvedély-kiállítás kapcsán olyan kontextusok, művészek munkái is előkerültek, akik azóta a kortárs művészet kultikus [sic!] alakjai lettek, Magyarországon azonban vagy csak szűkebb körben ismertek vagy teljesen ismeretlenek. A GÜNTER SCHICKERT lemezborítójára került *Sammtvogel / Bársonymadár* (1973) című színes rajz láttán egy „krautrock”-rajongó pontosan tudja, hogy a pszichedelikus rockzene egyik legnagyobb, komoly gyűjtők archívumában megtalálható albumáról van szó. A poszt-punk JÖRG BUTTGEREIT 1982-ben egy fesztiválon szuper 8-as kamerával felvett filmjének részletében lényegében egy, a sminkkel és az outfittel is a Kiss együttes előtt tisztelgő, rendkívüli hommage-át látjuk, amely Buttgereit, és a berlini underground hírességei, NORBERT HÄHNEL, illetve KÄTHE KRUSE (*Die Tödliche Doris*) szereplésével készült. A kísérleti és független filmek rajongói számára mindez többletzenetet hordoz, hiszen Jörg Buttgereit a *Nekromantik*-filmek (1987, 1991) valamint a *Der Todesking / A halálkirály* (1990) és a *Schramm / Karcolás* (1993) radikális kultuszfilmek rendezőjeként lett méltán világhírű.

Természetesen nem feltétlenül kell mindezen háttérismeretek birtokában lennünk: a kiállítás egésze sokszínűségében és a kiállított művek játékos eredetiségével együtt is lenyűgöző. Az analóg elektronika, hanghordozók, erősítők felhasználása, eredeti funkciójuk „eltérítése”, szimbolikus tétele, transzcendentálása vagy egy installáció részeként megváltozott kontextusba helyezése, a beválogatott művek együttese a széles értelemben vett popkultúra kreatív rajongói attitűdjét, az aktív recepció, azaz a „heteroglosszia” működését mutatja be.⁷ JORIS VAN DE MOORTELE forró viaszszal leöntött Marshall gitáralapjai, VIA LEWANDOWSKY *Don't cry* (2015) című, kazettás magnóra és ködgépre „hangszerelt” objektje, HELMUT KIRSCH felnagyított formák mellé rendelt gitárjai, MORITZ GÖTZE *Dedicated to the One / Love* (2015) címen fiktív lemezborítókól összeálló, klasszikus lemeztartón elhelyezett, egy régi lemezekből és olvasztott bakelitből álló szobor formá-

7 Raimar Strange: *Zum Status quo des Fans / Ont he Status Quo of Fans*. In: Christoph Tannert (Hrsg. von): *Passion – Fan-Verhalten und Kunst / Passion – Fan Behavior and Art*. [Katalógus.] Berlin, Künstlerhaus Bethanien, 2015, 28.

jában bemutatott koncept art munkája, MARKUS WIRTHMANN a Jethro Tull együttes *Songs from the Wood / Dalok az erdőből* (1977) című lemeze által inspirált 2013-as installációja, CATHERINE LORENT két eredeti Gibson Flying V gitár tartalmazó műve ugyanúgy a rajongói interpretációk sajátos, műalkotásokká szublimált (ön)kifejezési módjai közé tartozik, mint ahogyan BETTINA POUSTTCHI *Auf gute Nachbarschaft / A jó szomszédságra* (1999) című videója, amely a dokumentumfilmes hagyomány és a MTV-videók esztétikájának új, hibrid műfajjá történő összekapcsolása.⁸

A kiállítás emellett egyedi dokumentációs anyaggal szolgál a mindeddig ismeretlen rockzenei szubkultúrák létezéséről is. DANIELA DACORSO *Totoma!* (1999-2005) című projektje például, amely több mint tíz évig készült, a „baile funk”-kal, egy Rio de Janeiro szegénynegyedeiben felkelhető zenei irányzattal – a Miami soundsystem stílus brazil megfelelőjével – foglalkozik. ANDREAS ROST három fotósorozatának darabjai a német fan-mozgalmak küzdőtereit, a „dühöngőt” és más helyszíneket mutatnak be fekete-fehér, kontrasztos megvilágításban. A néző szinte maga is részese lesz a ma is melodramatikus-tragikomikus hatást keltő, ám forró hangulatú tömegrendezvényeknek, a győzelem megünneplésének és a technofelvonulásoknak. JEREMY SHAW 2008-as videóinstallációja, a *Best Minds part One* egy „straight edge hardcore” koncert extrém módon lelassított felvételeit mutatja, ahol fiatal punkok erőszakos, katartikus táncát látjuk.⁹ NAHUEL TOW a „zene mint élet” projektről készült felvételein az

8 A videóban egy már nem fiatal, tetovált heavy metal rajongót látunk munkahelyén, egy kölni matracraktárban. Csak éppen nem szokásos munkáját végzi, hanem úgy mozog a szokványos raktárban, ahogy az általa csodált rock-ikonok a színpadon: úgy tesz, mintha vadul akciózó rock 'n' roll sztár lenne. A színpadon látható sztárok képei a médiának köszönhetően világszerte mindenütt jelen vannak, szerepmodellekké válnak a rajongók számára. A film szereplőjének tere mindenesetre nem a színpad, hanem saját munkahelye, ahonnan legalábbis a felvétel idejére kitör és egy másik identitást vesz fel.

9 A straight edge hardcore a punk egy leágazása, manifesztumukban a drogoktól, az alkoholfogyasztástól, és a gyakran váltogatott szexpartnerektől való tar-

Szenvedély. Rajongás és művészet, enteriőr

balra: KLAUS KILLISCH: Halott örültek, egyesületekl!, 2015; jobbra: SUSANNE BÜRNER: 50 000 000 nem tévedhet, 2006

© Fotó: Rosta József

Szenvedély. Rajongás és művészet, enteriőr
 balra: CRISTIAN KIRBY: Elfojtás – Újrafásítás; jobbra: CATHERINE LORENT: Relegation: Element de Conspiration, Guitar Constellation, 2013
 © Fotó: Rosta József

argentín amatőr banda, az Amagesto mindennapjait dokumentálta. A lelkes, virtuóz zenészek folyamatosan anyagi gondokkal küzdenek, olyan munkákat végeznek, amit nem szeretnek, hogy eltartsák magukat és hódolhassanak hobbijuknak, a zenélésnek. Tow hosszú megvilágítással készült, hatásos felvételei bemutatják a rajongó tömeg elvakultságát és az élvezetek hajszolását a szűkös anyagi feltételek között. LUCAS WAHL Darkórol és Scumról, két burmai punk barátról készült fotósorozata a nonkonformista, a rendszerrel szembenálló harcosok életének pillanatait megjelenítő dokumentációvá válik. A Limában, Peruban élő, a helybeliek által subtesnek hívott (a *subterrâneo*, vagyis „földalatti” rövidítése) csoport a nyolcvanas évek óta létezik: többnyire hátrányos helyzetűekből, munkanélküliekből, utcagyerekekből áll, akik saját meggyőződésük szerint – hardcore, punk, anarcho-punk – csoportosulnak. Ennek a limai punk-szcénának a sorsát – annak keletkezése után harminc évvel – MAX CABELLO dokumentálta megrázó fotók segítségével. MICHAEL WESELY a futballrajongókról egy meccs időtartama alatt, hosszú expozícióval készült képein pedig nem magát a játékot, hanem azokat a helyszíneket látjuk, ahonnan a szurkolók nézik a meccset: a néző által látott képet nem a fotós, hanem a játék menete alakítja. A kép „magától” keletkezik és minden történést elmesél, de nem feltétlenül a játékot közvetíti. A legintenzívebb pillanatok, amiket a televízió mindennapi betevőnként sugároz, itt a hosszú megvilágításnak köszönhetően láthatatlanok maradnak.

Izgalmas terület a szenvedélyt a portréalkotásban kiteljesítő művészeké is. LAURA BRUCE képzőművész (aki maga is aktív muzikus) kedvence az amerikai country. Ceruzarajzain Willy Nelson, June Carter Cash és mások szugesztív arcképei láthatóak. MASSOUD GRAF-HACHEMPOUR témája Brian Eno, akit a Roxy Music-nál töltött idő óta az ambient zenei stílus meghatározó alakjának tart és tisztel. Enőban különösen annak kísérletező kedve fogta meg, az új hangvilágok, a szintetizátor és a számítógép iránti érdeklődése, amit Eno hangzó eszközként használ. ANDY HOPE Frank Zappa markáns portréival egyúttal a rock-ikon zenéjét is életben akarja tartani. 2013-ban

tözködést hirdetik. Követői szinte transz állapotba kerülnek, sámánisztikus mozdulatokat végezve alámerülnek a zenében. A dekadens vagy tisztátalan módon elért transzcendenciát ezzel szemben aktívan és agresszívan elutasítják.

JASON LAZARUS elérte, hogy Thurston Moore, a Sonic Youth énekes, dalszövegírója, gitárosa tíz percig modellt üljön neki egy koncepcionális portré erejéig. Lazarus arra kérte Moore-t, hogy fogjon egy darab papírt és azt úgy hajtogassa meg, hogy az az elkövetkező tíz év zenei irányát tükrözze. Moore leült és gondolkodás nélkül hajtogatott egy „iránymutatót”. A *Szenvedély* kiállításra MING WONG egy az általa rajongásig tisztelt David Bowie-hoz kapcsolódó új munkát hozott létre. Wong 2013 óta kutatja a kínai science fiction és a kínai opera filmes történetét, munkáiban ezeket kombinálja. A berlini Martin-Gropius-Bau David Bowie kiállításán¹⁰ lenyűgözte az énekes sajátos esztétikája és a dalaiban, videóiban, koncertjein és fellépőruháiban is tükröződő érzékenysége a világűr, a másság, az idegenség iránt. A 2013-as Hong Kong-i *Art Baselen* Wong virtuális pop ikonok hatására popsztárként lépett fel a futurisztikus-disztópikus *Apocalypse Postponed* bárban. A *Szenvedély* kiállítás az „apokaliptikus pop idol” újragondolt változata szerepelt.¹¹

A kiállítás nem csupán a fizikai hordozókon, az élő jelenlétben és a rockzene expanzióján alapuló virtuális érzékszervi közösség korát, nem csak az írógép korából a számítógép korába való belépés, a 21. század elejének paradigmaváltását ragadja meg, hanem a „szenvedélyes”, „ultra”, belső vagy bárminemű közösségi „forradalmat”, felforgató (örökérvényű) punk szellemiséget, az összeomlást és megszűnést prognosztizáló teóriákkal szemben az önmagán túlmutató, víziókat megtestesítő kreatív emberi magatartásban való bizakodást is. Ez teljes mértékben érthető, hiszen egy „rövid hajú, időközben ugyan korosabbá vált, de a lelke mélyén mindig is hippy, „örök rajongó” – ahogyan magát a megnyitón Christoph Tannert kurátor nevezte – mást nem is tehetne.

¹⁰ David Bowie. Martin-Gropius-Bau, Berlin, 2014. május 20 – augusztus 24.

¹¹ Jelen sorok szerzőjének alkalma nyílt a kiállításához kapcsolódóan néhány filmes program összeállítására *Elszállt állócsillagok – sztárok kultuszfilmekben valamint Átjárhatatlan határok? – Kelet-Németország ellenkultúrája* az 1980-as években címmel, ahol többek között látható volt Nicolas Roeg három kultuszfilmje: az 1970-es *Performance / Előadás* (főszereplő: Mick Jagger), az 1976-os *The Man Who Fell to Earth / A Földre pottyant férfi* (főszereplő: David Bowie), és az 1980-ban Art Garfunkel főszereplésével készült *Bad Timing / Rossz időzítés*.